

Çin'in Antik Dönemdeki Ölüm ve Cenaze Merasimi Kültürü'nün Çince İmlere Yansıması

Sema Gökenç*

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, Türkiye

Öz

Çince, ideografik yazı sistemine ait bir dildir. Geçmişten günümüze bir nevi kültür elçisi görevi gören Çince imler, bünyesinde zengin bir kültür içermektedir. Günümüzde basitleştirilmiş Çince imler kullanılsa da, imlerin ilk formları ile şu anki formları arasındaki benzerlikler sayesinde bugün kolaylıkla tanınabilir. Çince imler, kuşaklararası ve geçmişten bugüne kadar gelen kültürü barındırarak, bunu kaybetmemeyi başararak Çin'in kültürel birliğini sağlayan en güçlü unsurlardan olmuştur.

Toplum, kültür, dini inanış ve gelenek gibi çeşitli faktörlere göre değişiklik gösteren ölüm olgusu ilginç bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Cenaze merasimi ise toplum hayatındaki etik kuralları ve tören kültüründe önemli bir yer tutmakla birlikte toplum kültürünün temellerinden biridir. Çin toplumunun antik dönemlerdeki ölüm düşüncesi ve cenaze merasimi kültürü her dönemin sosyal, ekonomik durumuna, kişinin statüsüne göre değişiklik göstermektedir.

Çin toplumu, ölümün insan hayatında bir son olduğu ve dolayısı ile ölümden sonra düzenlenen cenaze merasimlerinin de son görev olduğunu düşünerek cenaze merasimlerine önem vermektedir. Çin toplumunun ölüm algısını, ölüm sonrasında gerçekleştirilen merasimlerini anlamak için geçmişten günümüze kültür elçisi olan Çince imleri incelemek konuyu anlamamıza ışık tutacaktır. Her bir im, olay ile alakalı geçmişe dair bilgi verdiği gibi Çin toplumunun antik dönemlerdeki ölüm ve cenaze merasimi düşüncesi hakkında da bilgi vermektedir. Bu çalışmada, Çin toplumunun antik dönemdeki gerçek hayatta var olan ölüm ve sonrasına dair düşüncelerin imlere olan yansıması incelenecektir. Söz konusu çalışmada, antik dönemdeki Çin toplumunda ölüm, defin türü ve cenaze merasimi düşüncesinin imlere yansımasına en belirgin örnek olarak 11 im incelenmiştir. Çin toplumunda antik dönemde gerçekleştirilen cenaze ve defin merasimleri bu örnek Çince imler aracılığı ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çince İmler, Cenaze Merasimi Geleneği, Cenaze Sistemi, Ölüm Düşüncesi, Çin Antik Dönemler.

The Culture of Death and Funeral Ceremonies Reflections to Chinese Characters in Ancient China

Abstract

Chinese language belongs to ideographic script system. Chinese characters which a kind of cultural ambassador from past to present deposit rich cultural connections. Today used simplified Chinese characters but thanks to similarity between the first form and current form,

Makale Bilgileri:

Gönderim / Received:

10.03.2016

Kabul / Accepted:

06.05.2016

* Sorumlu Yazar:

Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi, Ankara, Türkiye
semagokenc@gmail.com

even today the characters are easily recognizable. Chinese characters deposit the intergeneration and culture that come from past to now, moreover as succeeded not to lose it Chinese characters have been one of the most powerful element that ensuring the Chinese cultural unity.

Death case varies according to society, culture, religious beliefs and traditions factors. The funeral ceremonies have an important place in human life ethics and ceremonies culture and have been one of the main cultural communities. Chinese society's death thoughts and funeral ethics vary according to each period social, economic situation and person's status.

Death is the end of life, the funeral ceremony is last duty, Chinese society attach importance to funeral ceremony. In order to understand Chinese society's death perception, funeral ceremonies, analyzing Chinese characters will bring light to our understanding of subject. Related characters give information about the Chinese society death and funeral thoughts in ancient society. In this study, will be analyzed the existing thoughts of death and after death in ancient Chinese society's reflection to Chinese Characters. In this study, the most distinctive 11 Chinese characters has been analyzed. Through these Chinese characters we will analyze the funeral ceremonies and burial which was held in ancient Chinese society.

Keywords: Chinese Characters, Funeral Customs, Funeral System, Death Thoughts, Chinese Ancient Times.

Giriş

Çince imler geçmişten günümüze kadar resimsel özelliklerini koruyan sembolik yazı sistemidir. Klasik Çince imler, zamanla yavaş yavaş değişerek günümüze kadar gelmiştir. Çince imler gerçek hayatın yansımasını içerir. Yani gerçek hayattaki olayların ve nesnelere çizime dökülmüş halidir. İmler, zamanla yapısının değişip gelişmesi ile birçok kez değişime uğramıştır. Fakat imlerin ifade ettiği anlam hala korunduğu için bizler bugün bile antik zamandaki birçok durum ve olayları rahatlıkla anlayabiliyoruz. Buradan da Çince imlerin tarihsel, kültürel, edebi ve sanatsal

işlevleri olduğunu ve imlerin kuşaklararası kültür elçisi işlevi gördüğünü anlayabiliriz.

Çin yazısının bambaşka bir niteliği de vardır: MÖ 2000 yılında ortaya çıkan, zamanımızdan 1500 yıl önce belli bir düzene oturtulan ve MÖ 200 ve MS 200 yılları arasında tutarlı bir sisteme dönüşen bu yazı Çinlilerin bugün de okuyup yazdıkları yazıdır. Çin yazısı hâlâ Çin yazısıdır. Zamanla Çin yazısında basitleşme ve değişiklikler tabii ki olmuştur ama yine de sadeleşmeye doğru giden değişiklikler dışında, Çin yazısı kaynaklarına sadık kalmıştır (Jean, 2012, s. 45-46).

Çince imlerin tarihine baktığımızda, Fal Yazıtları Çince'nin bilinen en eski yazı sistemidir. Fal Yazıtlarındaki imlerin zaman içinde gelişmesiyle günümüzde kullanılan "Çin yazısı" formuna ulaşılmıştır. Bu yüzden Fal Yazıtlarına günümüz Çin yazısı ve imlerin temelidir diyebiliriz. Kemik yazıtları olarak da adlandırılan Fal Yazıtları, Çin'de MÖ 11.yy – 14.yy'da hüküm süren Shang Hanedanlığı döneminden kalmadır. Fal Yazıtlarına genelde Sarı Irmak havzasında rastlanmaktadır ve Çin yazısının ilk örneklerini oluşturur. Daha sonra kullanılan Dazhuan, Shiguwen ve Jinwen¹ Fal Yazıtlarındaki imlerin zaman içinde gelişmesiyle oluşmuş yazı formlarıdır (Azertürk, 2014, s. 70-72).

Fal Yazıtlarının Shang döneminden bu yana 3000 yıllık tarihi vardır. Shang Hanedanlığı döneminde yazı sistemi olan Fal Yazıtları çağdaş Çince "jiaguwen (甲骨文)" olarak adlandırılmaktadır. Peki "jiaguwen" ne anlama gelmektedir? Jia (甲) kaplumbağanın üst kısmı yani zırhıdır, gu (骨) kemik anlamına gelir, wen (文) ise yazı, yazıt anlamına gelmektedir. Jiaguwen denilen Fal Yazıtları kaplumbağa zırhı ya da inek kemikleri üzerine yazılan yazılardır. Shang döneminde yaşayan insanların kaplumbağa kabukları ya da inek kemikleri üzerine yazı yazmalarının nedeni ise doğüstü güçlere inanmaları ve batıl inançların hayatlarını yönlendirmesidir. Özellikle eski dönemlerde yaşayan insanlar bir şey yapmadan ve

bir şeye karar vermeden önce, mutlaka doğaüstü güçlere danışırlardı. Bunu yapmak için de önce kaplumbağa kabukları ve hayvan kemikleri ile fal bakıp kehanette bulunuyorlardı. Bunları ise kabuk ve kemiklerin arka tarafına yazarak kaydederlerdi. Dolayısıyla, Jiaguwen o dönemde yaşayan insanların kaplumbağa kabuk ve kemikler üzerine yazı yazıp fal bakmalarını ifade ettiği için dilimize Fal Yazıtları olarak çevrilmektedir.

Antik dönemde yaşayan insanların ölüm hakkındaki düşünceleri ve ölüm kavramı “sǐ (死)” ve “sàng (丧)” imleri üzerinden anlaşılmaktadır. İlk olarak, “Ölüm, hayatın sonu ve son bulmasıdır. Doğmak ve yaşamak kelimesinin zıttıdır.” (Xu, 2002, s. 86). Eski dönemdeki Fal Yazıtlarına baktığımızda “sǐ (死)” iminin sol tarafında yere diz çökmüş bir insan imi bulunmaktadır. Sağ tarafta ise kurumuş kemik imi vardır. Şekil olarak baktığımızda insanın diz çökerek kuru kemiğin yanında oturmasına benzer. Anlam olarak, yaşayan kişilerin ölüye karşı üzüntüsünü ifade eder ve asıl anlamı insan ömrünün son bulmasıdır. Jinwen’da insanların ölünün bedeni karşısında hüznle ağlaması ve yas tutmasını ifade eder. İlerleyen zamanlardaki Fal Yazıtlarında ölüm ile insan ömrünün bir sonu olduğunu ifade eder.

Şekil 1. “Sǐ (死)” imi Gelişimi

Tıpkı “sǐ (死)” imi gibi “sàng (丧)” imi de hayatın sona ermesi anlamına gelir. “sàng (丧)” imini incelediğimizde, erken dönemdeki Fal Yazıtlarındaki şekilde ipek böceklerinin yaprakları ile beslendiği dut ağacı ve üzerinde iki tane ağız imi (kǒu, 口) vardır. Anlam olarak ipek böceğinin dut ağacını yavaş yavaş tüketmesini ve yapraklarını yiyip bitirmesini ifade eder. Bu da tıpkı insan ömrünün yavaş yavaş tükenerek sona

yaklaşması anlamına gelir. Şekilde görülen ağız imleri, ölen kişinin ardından insanların ağlamasını ve yas tutmasını ifade eder. İlerleyen dönemlerdeki Fal Yazıtlarında ağacın yaprak ve dalları ile üzerindeki ağız imleri artmıştır. Bu da, ölünün yakınlarının içten ve hüzünlü bir şekilde ağlamasını temsil eder. Temelde ölü ardından ağıt yakmak ve acı içinde bağırarak anlamlarına gelir.

Şekil 2. “Sàng (丧)” İmi Gelişimi

Antik Çin toplumunda ilk zamanlar, insan ömrünün kısa olması ile insanlar ölüm olayını oldukça sıradan bir durum olarak karşılamışlardır. Bu sebeple, kişinin ölmesi ortada yaygara koparacak bir olay olarak görülmemiştir. Fakat Fal yazıtlarında “ölüm (sǐ, 死)” imine baktığımızda, Çin’in ilk Hanedanlığı olan Shang Hanedanlığı ya da daha öncesinde yaşayan insanların ölüme karşı önemli düşünceleri olduğunu anlıyoruz. Ölünün iskeletine karşı, başın üstünde bir nevi asılı duran çatık kaşlar ve diz çökmüş halleri ile insanlar ölümü kutsal görüp merasimlere önem vermişlerdir. Bu durum, o dönemde yaşayan insanların ölüm ve doğum olaylarına karşı bakış açılarını göstermektedir. Ayrıca Fal Yazıtları Shang Dönemi’nde olgunlaştığı için ölümden sonra gerçekleştirilen cenaze merasimleri de ya Shang Dönemi’nde oluşmuştur ya da Shang dönemi öncesinde tohumları atılmıştır. Çin toplumunda cenaze merasimleri geleneklerinin oluşması ve şekillenmesinin kökeni; eski dönemde yaşayan insanların bu dünyadan ayrılan ölüye karşı yas tutması, ölü ardından matemde bulunması ve üzüntü hissetmesine dayanmaktadır. Ölüm ardından hissettikleri bu tür düşünceler, içinde buldukları dönemin göçleri, ekonomisi, dini inancı ve düşünce sistemine göre gelişme göstermiştir. En başta üzüntü hisleri ile başlayan düşünceler, toplumsal ilerleme ile birlikte zamanla gelişmiş ve gösterişli cenaze merasimi kültürünü oluşturmuştur. Çin toplumunun antik dönemlerdeki cenaze merasimleri genelde çok

çeşitlidir ve gökyüzü defni, su defni, ölüyü yakma, ölüyü gömme, tabutu kayalığa asmaⁱⁱ gibi defin türleri bulunmaktadır. Antik dönemde gerçekleştirilen defin türleri etnik gruplara, bölgenin coğrafi yapısına göre de değişmektedir. Bununla birlikte, cenaze merasimi kültürü Çince imlerde de mevcut olup günümüze kadar gelmiştir. Çince imler yardımı ile incelenen antik dönemdeki cenaze merasimi geleneği sağlam temel oluşturmaktadır. Söz konusu çalışma, bazı Çince imlerin analizi ile antik dönemdeki cenaze merasimi geleneğini gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktadır.

1. Gökyüzü Defni ve Çince İmi (天葬)

Çin toplumunda, eski zamanlarda var olan ve bazıları günümüzde de uygulanmaya devam edilen defin türleri vardır. Bunlardan birisi de gökyüzü defin türüdür. Gökyüzü defni anlamına gelen “tiān zàng (天葬)”, cesedin dağ tepesine bırakılması ve cesedin vahşi hayvanlarca yenilmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu defin türleri belirli bir döneme ait değildir. Peki, antik dönemlerde Çin toplumunda çoğunlukla hangi defin türü gerçekleştiriliyordu? Bu sorunun cevabını “zàng (葬)” imi ile ele alacağız. Çince imlerin analiz ve açıklamalarını içeren Shuowen Jiezi (说文解字)ⁱⁱⁱ sözlüğüne baktığımızda “zàng (葬)” imi, fal yazıtlarında insanın otlarla kaplı bir şekilde yatırılmasına benzer. Fal Yazıtlarında, sol tarafta ağaçtan yapılmış yatağa benzer tahta parçası bulunur, sağ tarafında ise kemik bulunur ve bu kemik ölü bedeninin iskeletine işaret eder. İçerisinde yer alan “jiàn (荐)” imi bitki örtüsüne işaret etmektedir. “Zàng (葬)” kelimesindeki “sǐ (死)” imi ölmüş olan kişiye işaret eder. Bu da “zàng (葬)” kelimesinin, ölen kişinin ağaç altındaki otlağa veya çalılığa bırakıldığı anlamına geldiğini göstermektedir. İmin asıl anlamı, ölü bedeninin bir zemin üzerine yatırılmasıdır. Eski dönemlerde, ölen kişi sonsuza kadar evde bekletilemeyeceği için şehir dışındaki kırsal alanlara götürülürdü. Dolayısı ile “zàng (葬)” imi, antik dönemde ölen kişinin bir ağacın altına ya da bozkır bir alana bırakılması ve yatırılmasını ifade etmektedir.

Şekil 3. “Zàng (葬)” İmi Gelişimi

Gerçekleştirilen gökyüzü defni ile insanlar öldükten sonra sadece ruhun göğe yükselerek cennete giremeyeceklerini düşünüyorlardı. Yeryüzü cennetine girmek için ölü bedeninin de göğe yükselmesi gerekiyordu. Öldükten sonra ruhun göğe yükselmesi dışında, bedeninde yükselmesi için doğaüstü kuş olan akbabadan yararlanıyorlardı. Kırsal alana bırakılan ölü bedeninin iskeleti doğaüstü kuşlar tarafından kemirilerek, kuşun kanatları yardımı ile ölü beden uçup havalanarak yeryüzü cennetine girdiğine inanılıyordu.

Çin klasik metinlerinin en eskisi olarak kabul edilen Değişimler Kitabı'nda (Zhōu Yì, 周易)^{iv}, antik dönemlerde gerçekleştirilen cenaze törenlerinden şöyle bahsedilmiştir: Eskiden ölen kişilere kalın kıyafetler giydirilir, beden sarılır ve bir tarla ya da alana bırakılırdı. Bu alan ne bağışlanır ne de ağaçlandırılırdı (Xi Ci Xia, (ty.). Zhou Yi. <http://ctext.org/book-of-changes/xi-ci-xia/zhs> adresinden erişilmiştir).

Değişimler Kitabı'nda geçtiği üzere, antik dönemlerde kişinin ölmesi üzerine, ölü beden sarılır ve bağlanırdı. Beden üzerine toprak dökülmediği gibi, herhangi bir işaret ve levha da konulmazdı. Kırsal alana konulan beden vahşi hayvanlar tarafından yenirdi. Kayıtlarda açık olarak belirtilen bu defin şekli, Çin'de eski zamanlarda gerçekleştirilen yaygın bir defin türüydü. Tibet etnik grubunun gökyüzü defin merasimi geleneği, onların tapınmalarındaki iyi ruha da işaret etmektedir. Gerçekleştirdikleri gökyüzü defni ile Tibet din lideri olan Zong Kaba'ya (宗喀巴) ulaşmayı ve yeryüzü cennetine girmeyi amaçlamaktadırlar.

Gökyüzü defni ile alakalı bir diğer imin (diào, 吊) ortaya çıkışı ve gelişimi şu şekildedir: Antik

zamanlarda, öldükten sonra kırsal alana bırakılan ölü bedende oluşan kokular, vahşi yaratıkları cezbediyordu. Bu durumla karşı karşıya kalan ölünün yakınları, sevdiği kişiyi kaybetmenin verdiği acı ile en başta çirkin yaratıkların gözlerinin önünde ölüye zarar vermesine dayanamıyorlardı. Bu durumu engellemek için çözüm arıyorlardı. O dönemde yaşayan insanlar, vahşi yaratık ve hayvanları gütmek ve onları uzaklaştırmak için yay kullanıyorlardı. Bu da asmak anlamına gelen “diào (吊)” kelimesinin ortaya çıkması ve oluşum sebebidir. “diào (吊)” kelimesinin bir diğer çeşidi de “弔” imidir. İme baktığımızda, bir insanın oku sırtlandığını görürüz. Bu da, ölen kişinin yakın arkadaşlarının yas döneminde ölüyü korumak için ellerine yay ve ok alarak vahşi hayvanları gütmeleri ve uzaklaştırmalarını göstermektedir. Dönemin gelişimi ve ilerlemesiyle “diào (吊)” imi zamanla anlam farklılığı göstermektedir. Geçmişte ölüyü koruma amaçlı vahşi yaratıkları kovalamak anlamına gelirken, zamanla anlam değişikliğine uğrayarak günümüzde baş sağlığı dilemek ve taziyede bulunmak anlamına da gelmektedir.

Şekil 4. “Diào (吊)” İmi Gelişimi

Sonuç olarak “zàng (葬)” imi ile ölü bedenini kırsal bir alana yatırıldığını ve bedenini vahşi hayvanlar tarafından parçalanarak yeryüzü cennetine gireceğine inanıldığını görmekteyiz. Aynı zamanda “diào (吊)” imi ile de bedenini boş bir araziye bırakılması ve ölünün vahşi hayvanlarca parçalanmasına dayanamayan ölü yakınlarının ellerinde ok ve yay ile hayvanları kovaladıklarını da anlamaktayız. Görüldüğü üzere, söz konusu imler o dönemin defin türü ve toplumda var olan düşünceleri hakkında bilgi vermektedir.

2. Ölüyü Gömme Defni ve Çince İmi (土葬)

Toplumdaki ekonominin sürekli gelişimi ve ilerleyişi ile beraber, insanların düşünce sisteminde de önemli değişiklikler olmuştur. Antik dönemde gerçekleştirilen gökyüzü defni “tiān zàng (天葬)” yerini ölüyü gömme (tǔ zàng, 土葬) ve ölüyü yakma (huǒ zàng, 火葬) defin türlerine bıraktı. Çin toplumu düşüncesini büyük ölçüde etkileyen Konfüçyüs’ün kurucusu olduğu Ru düşünce ekolü^v, ölüm sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimlerine önem vermektedir. Ru ekolünün etkisinde olan Çin toplumu, ölüyü defnetme ve sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimleri konusunda detaylı düşünen ve bu konuya oldukça önem veren bir toplumdur. Ölüyü toprağa gömme defin türünün yaygınlaşması, o dönemde insanların Ru düşünce ekolünden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Ru ekolü “toprak varsa doğur yaşa, toprak yoksa öl” düşüncesini savunmuştur ve bu durum insanlarda ölüyü toprağa gömme düşüncesinin oluşmasına sebep olmuştur. Eski dönemlerde, insanın öldükten sonra huzur içinde yaşaması için toprakla bütünleşmesi gerektiğine ve toprağa defnedilen kişinin huzur bulacağına inanılırdı. Bu durumu “toprağa giriş huzur içindir (入土为安)” anlamına gelen atasözü desteklemektedir. Ayrıca, eski dönemde yaşayan insanlarda doğaüstü varlıkların var olduğu inancı ve insanların öldükten sonra hayalet dönüşeceği düşüncesi hâkimdi. Ölünün hayalet dönüşmesi ve yaşayanları rahatsız etmemesi için ölünün huzurlu olması sağlanmalıydı. Ölünün huzurlu olabilmesi için de bedenini toprakla bütünleşmesi gerekiyordu. Toprağa gömme defin türü ile ölünün gittiği yerde huzurlu olacağına inanılması ve ölünün yakınları ve gelecek kuşakların rahat etmesi için bu defin türü uzun yıllar devam etmiştir.

Ölüyü toprağa gömme defin türünde, tabut “guān (棺)” ve dış tabut “guǒ (槨)” anlamına gelen imlerin ortaya çıkması, gelişmeler olduğunu göstermektedir. Söz konusu imlerin ortaya çıkması, ölü bedenini doğrudan toprağın içine konulmadığı ve dahası ölünün tabuta koyularak toprağın içine gömüldüğü anlaşılmaktadır. Shuowen Jiezi’da tabut anlamına gelen “guān

(棺)” iminin cesedi kaplaması ve koruması anlamı vardır. İmin sol kısmında tahta anlamına gelen “mù (木)” imi bulunur. Sağ tarafındaki ime baktığımızda ise insanların tahtadan yapılmış eşyaları kullanmaya başladıklarını anlıyoruz. O dönemde insan ömrünün sonlanmasından sonra, giydirilmiş ölü bedeninin tabuta koyularak defnedildiğini anlıyoruz. Ayrıca kapatmak anlamına gelen “guan (关)” ve tabut iminde geçen “guan (官)” kelimeleri eş sesli kelimelerdir. Bu iki im, insan hayatı ve ömrünün bir sonu olduğunu ifade etmektedir. Dolayısı ile tabut anlamına gelen “guān (棺)” iminde kapatmak imi ile eş sesli olan im kullanılmıştır. Dış tabut anlamına gelen “guō (槨)” imi Shuowen Jiezi’da tahta dış duvar anlamına gelir. “Guō (槨)”iminin dış şehir duvarı anlamı da vardır. Eski dönemlerdeki definlerde, iki tür tabut kullanılmaktadır. Bunlar: tabut “guān (棺)” ve tabut dışı “guō (槨)”dır. Toplumda, toprağın bedenle bütünleşmesinin huzur getireceği düşüncesi ölüyü toprağa gömme defin türünün yaygınlaşmasına sebep olurken, gömmeden önce tabut ve dış tabut kullanılması defin ritüelindeki değişimi göstermektedir. Antik dönemlerde, sıradan insanlar defnedilirken tahta bir tabut kullanılması yeterliydi ve herhangi bir dış tabuta gerek yoktu. Fakat üst seviyedeki soylu biri öldükten sonra defin esnasında bedeninin çürümelerini engellemek ve bedeninin zarar görmesini önlemek amacı ile mutlaka iki katlı dış tabut kullanılmıştır. Cenaze merasimleri konusunda Ru ekolü ile çakışan Mo Zi’nın kurucusu olduğu Mo ekolünü savunan taraftarlar kayıtlarda şu şekilde bahsederler: Tabutun üç tür boyutu vardır. Bedenin çürümelerini önlemek için, tabutun 7 cm yüksekliğinin olması gerekmektedir (Lin, 1998, s. 261). Dolayısı ile tabut “guān (棺)” ve dış tabut “guō (槨)” anlamına gelen imlerin analizlerini yaptığımızda, toprağa gömme defin türünde gelişmeler olduğunu görmekteyiz. İlk zamanlarda beden direk toprak ile temas ederken daha sonra ölünün toplumdaki statüsüne göre iki tür tabut kullandığını anlıyoruz.

Cenaze merasimlerinde tabutun kullanılmaya başlanmasından sonra, merasim türlerinde de çeşitlilik görülmeye

başlanmıştır. “Liàn (殮)” imi ölüyü tabutun içine giydirilip koyulmasına işaret eder. Antik dönemde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde tabutun kullanılmaya başlanması ile ölüyü merasim için hazırlama seremonisi başlamıştır. Büyük Çince sözlüğünde geçtiği üzere, “殮” imi ölüyü tabut için hazırlama anlamına gelmektedir (Xu, 1997, s. 583).

O dönemde ölüyü tabut için hazırlama merasimi kendi içerisinde büyük ve küçük merasimler olmak üzere iki evreye ayrılmaktadır.

İlk olarak, küçük merasime baktığımızda, ölen kişiye kıyafet giydirilirdi. Antik dönemlerde gerçekleştirilen merasimlere göre ölüyü cenaze töreni için hazırlama merasimi, kişinin öldükten sonra ikinci günü sabahı yatak odasında düzenlenir, ölünün kıyafetleri yatağın üzerine serilir ve odada sergilenirdi. Bu sergileme ile beraber kıyafet merasimi düzenlenir, tam o sırada ev sahibi ve evin hizmetçisi üzerlerindeki ve başlarındaki tüm aksesuarları çıkararak saçlarını başlarına doğru sararlar. Erkekler ise kollarını açıkta bırakarak herkes ile birlikte yüksek sesle ağlardı. Bu şekilde keder ve üzüntülerini gösterirlerdi. Merasimi düzenleyen kişi, ölüye kıyafet giydirilmesi merasimini başlatır. Kıyafetler yatağın üzerinde sergilendikten sonra, ölen kişinin giyeceği kıyafetlerin kumaşı ölenin statüsüne göre belirlenirdi. Soylu olsun ya da olmasın, ölüye mutlaka 19 takım yeni kıyafet giydirilir. Bedenin çağırıldığına inanıldığı ve seremoninin yapıldığı o günde, ölü tabuta koyulurken giydirilen kıyafet saten olmamalıydı. Sebebi ise, saten anlamına gelen “duàn zi (缎子)” kelimesi ile kırılmak anlamına gelen “duàn zi (断子)” kelimelerin eş sesli kelimeler olmasıdır. Kelimelerdeki eş seslilikten ötürü ölüye saten giydirilmesinin ölü tarafından olumsuz bir anlam olarak algılanacağını ve ölünün ruhunun kötü ruha dönüşerek yaşayanlardan bir tür intikam alacağına inanılırdı. Bu yüzden bu duruma sebep olmamak için ipek kullanıyorlardı. Çünkü ipek anlamına gelen “chou zi (绸子)” ve kalın, yoğun anlamındaki “chou zi (稠子)” kelimeleri de eş sesliydi. Bu durumda, ölüye ipek kıyafet giydirmek ile ölüye iyi bir

anlam ifade ettiklerini ve ölünün ruhunun, yaşayanları rahatsız etmeyeceğine inanıyorlardı.

Eski dönemlerde yaşayan insanlar bu gibi şeylere çok dikkat etmelerinin nedeni ölünün gideceği yerde iyi bir şekilde ağırlanmasını ve mutlu olmasını istemeleriydi. Sonuç olarak, ölünün ardından gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde, ölüye giydirilen kıyafetlerden gerçekleştirilen törenlere kadar her biri bir anlam içermekte ve ifade etmek için kullanılan imlerin toplumun durum karşısındaki düşüncesini yansıtmaktadır.

İkinci olarak, esas büyük evre ölüyü tabut için hazırlama ve tabutun içine koyma merasimlerini içerir. İlk yani küçük evrenin ikinci günü gerçekleştirilir. İlkine göre merasim daha kapsamlıdır. Ölüm, kişinin bu dünya ile bağının kopması anlamına gelmesinden ötürü insanlar, düzenleyecekleri merasimin, ölüye karşı en son görevleri olması açısından oldukça önem taşıdığını düşünmektedirler. Bu yüzden aile bireyleri, örnek evlat olarak ölünün kızı-oğlu ve yakınları üzerlerine düşen görevleri yerine getirirler. Gerçekleştirilen merasimde, bedenin koyulacağı tabut çam ya da selvi ağacından yapılırdı. Tabutun çamdan yapılmasının sebebi, çam ağacının, en uzun ömürlü ağaç olmasından kaynaklanmaktadır. Selviden yapılmasının sebebi ise selvi ağacının meyve ve tohum vermemesidir, tıpkı ölüm ile kişinin hayatının son bulması ve ondan herhangi bir çocuk olmayacağı durumu gibi. Diğer bir sebebi de selvinin kendine has bir kokusunun olması ve bu koku ile ölünün sevdiklerinden çok uzağa gidemeyeceği düşüncesidir. Ölünün koyulduğu tabutun dışı genelde kırmızı ya da siyah renge boyanırdı ve ana - babaya saygılı olmayı içeren toplamda 24 im yazılırdı. Tabutun malzemesi, boyası ve üzerine yazılan imler ölen kişinin ölmeden önceki hayatındaki statü ve kıdemi hakkında bilgi içerirdi. Tabut kapatılmadan önce, tabutun içine ölüye ait bazı cenaze eşyaları koyulurdu. Ölünün tabut için hazırlanmasından sonra, tabut salonda bekletilir. Ağlama merasimi yapıldıktan sonra, en son aşama tabutun toprağa gömülmesidir. Mezar, ölünün bundan sonra konaklayacağı evi olarak düşünüldüğü için, mezar yeri, arazisi geniş dağ manzaralı ve su olan yerlerden seçilirdi. Ölünün

gömüleceği yere ölen kişinin oğlu bir kazık çakar ve mezar Çin mitolojisinde sekiz ölümsüz efsaneye (八山)^{vi} göre kazılmaya devam edilirdi. Ölüyü gömmeden önce, mezar için kurban kesmek oldukça önemliydi. Kurban merasimi için bir horoz kesilir ve mezar horoz kanı ile kutsanır. Kurban edilen horoz hemen ölmez ve mezar çukurunda kanat çırparak aniden düşerdi. Atasözüne göre ; mezar çukuru içerisinde horozun öldüğü yer verimli toprak olarak kabul edilir. Kurban merasiminden sonra, ölünün oğlu ya da kızı kendi hayatlarının bereketli geçmesi için beş ana tahıl mahsullerini mezar çukuru içine stoklar. Ölen kişinin aile üyeleri mezarın içine girip mezarı temizlemeleri gerekmektedir. Gömme esnasında, cesedin hareket ettirilmesi görünüşü kötü anlamda etkileyeceği düşünüldüğünden, ölünün bedenine son bir düzenleme yapılarak çeki düzen verilir. Ölü çukura yerleştikten sonra, yine Çin mitolojisindeki sekiz ölümsüz efsane kurallarına göre toprak atılır. Mezar ağzına uygun taş konulduktan sonra, mezar çukuru toprak ile doldurulur. Mezarın üstü yavaş yavaş toprakla doldurulduktan sonra mezar tümseği oluşur. Mezar tümseği oluştuğundan sonra ölüyü gömerler ve üç kez mezarın etrafında dönerler. Ölünün ruhunun mezardan kaçtığını düşünürler. Ölünün aralarından ayrılmasına dayanamadıklarından ve bu durumun ölüyü üzmesine sebep olacağına inandıkları için, aile bireyleri dönme ritüeli esnasında başlarını geri çevirip bakmaları yasaktır. Bu durum, o dönemde cenaze merasimlerindeki batıl inançlardan biridir.

Ölü giydirilerek tabuta koyulduktan sonra, gömülmeden önce bir başka ritüel daha gerçekleştirilir. “Hán (琿)” imi antik dönemde ölü gömülmeden önce ölü ağzına yeşim taşı ya da inci gibi değerli taşlar koyulmasına işaret etmektedir. Shuowen Jiezi’da belirtildiği üzere, eski dönemlerde ölen kişinin ağzına yeşim taşı gibi değerli taşlar koyma geleneği vardı. Ölünün yakınları ölen kişinin ağzına değerli taş koyarak, ölünün gideceği yerde özgür bir hayatının olacağına ve orada temel ihtiyaçlarını bu değerli taş ile karşılayabileceğine inanıyorlardı. Bu şekilde de ölünün gittiği yerde sıkıntısız ve mutlu bir hayatı olacağını düşünüyorlardı. Kayıtlarda

bahsedildiği gibi “ölen kişinin toplumdaki statüsüne ve makamına göre ölünün ağzına konulan taşın değeri de farklılık gösteriyordu. Bu durum o zaman ki toplumda hiyerarşinin yansımalarıdır” (Liu, 1995, s. 141). Söz konusu gelenek, ölünün toplumdaki statüsü ve kıdemine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, dönemin imparatoru ya da soylu biri öldüğünde tabut ve mezarına dünya üzerinde nadir olan değerli taş ve hazineler koyulurdu. Maddi durumu yerinde olmayan kişiler için ise ölen kişinin eline sarı renk altını temsil ettiği için sarı renkte kâğıt ya kesilmiş kumaş koyarlardı. Bu durum yine ölünün hayatta iken statüsünün bir göstergesiydi. Ayrıca, antik dönemde yaşayan insanlar öldükten sonra ölünün gideceği yere bedenlen bir bütün olarak gitmesi ve ölünün tekrar dünyaya gelirken bedenlen bir bütün olmasını garantilemek için, ölünün doğarken sahip olduğu her şeyin tabut içinde olması gerektiğine inanıyorlardı. Örneğin, hayatının son demlerini yaşayan, öleceği anlaşılan yaşlıların dişleri ve kesilen tırnakları tabutun içine yerleştirilirdi. Bunun dışında, eski dönemde saraydaki harem ağaları saraya girmeden önce hadım edilerek kısırlaştırılırlardı. Hadım edilen harem ağları öldükten sonra, kesilen ve doğumda var olan organları da bulunup tabutun içine koyulurdu. Tekrardan doğduğunda bedenlen tam olması gerektiğini düşündükleri için bunu yaparlardı. Sonuç olarak, “hán (琺)” imi antik dönemdeki cenaze merasimlerinde gerçekleştirilen başka bir gelenek hakkında bize bilgi vermektedir. Söz konusu imi inceleyerek o dönemdeki defin öncesi gerçekleştirilen ritüel hakkında bilgi verdiğimiz görmekteyiz. Diğer bir açıdan, antik dönemde yaşayan insanların ölünün gittiği yerde sıkıntı çekmemesi ve ihtiyaçlarını karşılaması için defnedilmeden önce ağzına değerli taş koyması, ölünün tüm parçaları ile defnedilmesi, o dönemde toplumun öldükten sonra başka bir dünya inancı olduğunun da göstergesidir. Çünkü ölünün gittiği yerde ağzına koyulan değerli taş ile temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği düşünülmesi ve bedenlen tekrardan dünyaya bir bütün olarak gelmesi için tam bir bütün halinde defnedilmesi o dönemdeki insanların aklında tam olarak nasıl bir dünya olduğu bilinmese de ölümden sonra

başka bir hayatın var olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Ölü beden giydirilip, tabuta koyulup, yanına değerli taş ve eline kâğıtlar tutuşturulduktan sonra hemen gömülmezdi. Tabut, tabut sehvası üzerine konularak bir süre bekletilirdi. Buradaki amaç, ölünün yakın eş ve dostlarının gelip taziyede bulunması ve acıya ortak olmasıydı. Bu durum “bin (殯)” imi ile ifade edilmektedir. İmin Fal Yazıtlarında şekil olarak insanın bir oda içerisinde misafirlerine hoş geldiniz demesine benzer. Jinwen’da ise ölünün son kez misafir edilerek, arkadaşları ve akrabaları tarafından uğurlandığına işaret etmektedir.

Ölüyü gömme defin türünde, ölüyü giydirip tabuta koyduktan sonra ölünün son evi olan mezar evresine gelinir. Bu aşamada “fén (坟)” ve “mù (墓)” imlerini ele alacağız. Mezar anlamına gelen “fén (坟)” ve “mù (墓)”imlerinin her ikisinde de “tǔ (土)” toprak imi bulunmaktadır. Bunların hepsi, ölüyü gömme defin türünün özelliğini yansıtmaktadır. İlk olarak “fén (坟)” iminin asıl anlamı; toprak tepenin daha büyüğü olan bir toprak tepe mezardır. Mezar zeminin üzerine taş tablette ölünün kimliği yazılır. Bu tip “toprak tepe mezarlar” antik dönemde toplumda statü olarak yüksek olmayan, sıradan insanlar gömülürdü. Bu tip mezarlar gömülen kişilerin cenaze törenleri oldukça basit şekilde gerçekleştirilirdi. Sadece bir çukur kazıp beden içine gömülür ve üzerine de toprak yığılarak taş bir levhaya kimliği yazılırdı.

İkinci olarak, “mù (墓)” imi ise aristokrat soyluların gömüldüğü gösterişli mezarlardı. Bu tür mezarlar ölen kişi ile beraber değerli eşyaları ve hazineleri de gömülürdü. Hırsızların mezarı kazıp değerli eşyaları çalmalarını önlemek için mezar üzerine kimlik ve statü belirten herhangi bir yazı yazılmazdı. “Fén (坟)” ve “mù (墓)”gibi iki farklı mezar türünü ifade eden imin ortaya çıkması, antik dönemdeki toplumda hiyerarşinin olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Ölü Yakma ve Çince İmi (火葬)

Ölü yakma geleneği, Çin toplumunun en eski ve günümüzde en yaygın olarak gerçekleştirilen defin

türüdür. Ölü yakma geleneği, erken Neolitik Çağ'da ortaya çıkmıştır. Bu gelenek en başlarda göçebe toplumlarda görülmekteydi.

Eski Qin dönemi kayıtlarında, Mo Ekolü kurucusu Mo Zi'nin defin merasimleri bölümünde şu şekilde geçer: Savaşan Beylikler Dönemi'ndeki devletlerden biri olan Qin Beyliği batı bölgesinde anne - baba öldüğünde, yakacak odun toplayın ve bedeni yakın. Yanan bedenden duman yükseldiğinde ölen kişi ölümsüz olur (Jie Zang Xia, (ty.). *Mo Zi*. <http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zhs> adresinden erişilmiştir).

Taoist metinleri içeren Liezi Yangzhu'da şu şekilde geçer; Öldükten sonra, ölüyü yakın (列子, 杨朱), (Wang ve Yi, 2004, s. 75). Kayıtlardan anlaşılacağı üzere, ölüyü yakma geleneği Çin'de uzun bir tarihe sahiptir. Çin'de Lin Tao'da yapılan arkeolojik kazılarda, ölü bedenden kalma küllere rastlanmıştır. Söz konusu kalıntılar, ölü yakma kültürüne ait en eski tarihi kalıntılardır. MÖ 206 – MS 220 tarihleri arasında hüküm süren Han Hanedanlığından sonra ölü yakma geleneğinde gelişmeler olmuştur. Doğu Han Hanedanlığı dönemine gelindiğinde Budizm'in Çin'de yayılması ile Budizm taraftarları ölü yakma geleneğini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Ölüyü yakma Çin'de çok eski zamanda ortaya çıkmasına rağmen, gelişimi ve ilerlemesi Budizm'in kabul görmesiyle olmuştur. O zamanlar insanlar Budizm'e inandıkları için cennete girmeyi istediklerinden dolayı ölüyü yakma defin türünü gerçekleştiriyorlardı. O dönemde Han etnik grubu ölüyü yakma geleneğini gerçekleştirdiğinden Ru düşünce ekolü ile çakışır. Ru düşünce ekolü ölümünden sonra gerçekleştirilen cenaze merasimlerine oldukça önem vermekte ve eksiksiz olarak yerine getirmeyi savunmaktadır. O dönemde yaşayan insanlar ekonomik durumlarının iyi olmaması nedeni ile her şeyden tasarruf ederlerdi. Dolayısı ile Ru düşünce ekolünün aksine ölüyü yakma geleneğini tercih etmişlerdir. Bu açıdan Ru ekolü ile çakışmıştır. Ayrıca ölüyü toprağa gömme defin türündeki harcamaların aksine, ölüyü yakma geleneği toplumun maddi kaynaklarından en iyi şekilde tasarruf etmesini sağlıyordu. Fakat toplumda feodal rejimin

görülmesiyle, ölüyü yakma geleneğine karşı çıkmıştır.

Sonuç

Yazı her milletin sahip olduğu kültür, tarih ve o topluma ait değerleri belgeleyen ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan bir buluştur. Farklı dönemlerde gelişen yazı türleri ile kültürler arası iletişim kurulmuştur. Resim ve sembol işareti olan Çin yazısı geçmişten günümüze kadar olan kültürü barındırarak Çin kültürel etkileşimini sağlamıştır. Çince imler zaman içerisinde basitleşme ve sadeleşmesine rağmen, anlam bütünlüğünü korumuştur. Çin toplumunda kültür elçisi olan Çince imleri incelediğimizde, o dönem, durum ve olay hakkında bizlere bilgi verdiğini görmekteyiz.

Ölüm, insanoğlunun hayatında kaçınılmaz bir sonudur. Ölüm ve sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimi törenleri, toplumların kültür, din, inanış ve içinde buldukları dönemin ekonomik ve sosyal durumları gibi faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Uzun tarihe sahip olan Çin toplumunun ölüm düşüncesi ve sonrasında gerçekleştirdiği merasimler döneme ve o dönemdeki gelişmelere göre değişiklik göstermiştir. Çin'de uzun dönem etkili olan Konfüçyüs'ün kurucusu olduğu Ru ekolü, cenaze törenlerinin yerine getirilmesi gereken son vazife olduğunu düşünerek ölümünden sonra gerçekleştirilen cenaze merasimlerine çok önem vermiştir. O dönemde, Ru ekolünden oldukça etkilenen toplum bunu dikkate alarak merasimleri gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmamızda, Çin toplumunun ölüm ve cenaze merasimi düşüncesini anlamak için geçmişten bugüne kadar gelen, sadeleşmeye gitse dahi anlamını koruyan ve bünyesinde zamanla anlam çeşitliliğini biriktiren ölüm ve cenaze merasimlerine dair toplamda 11 Çince imi inceledik. Antik dönemde Çin toplumunda gerçekleştirilen defin türlerine değinerek, konu ile alakalı Çince imlerin konuyu aydınlattığını ve bilgi verdiğini gördük. Sonuç olarak Çince imler, kültürler arası etkileşimi sağladığı gibi, ölüm ve cenaze merasimlerine dair konunun geçmişi ve

bugünü hakkında da bilgi vermektedir. Ayrıca, antik dönemde ölüm ve sonrasında gerçekleştirilen merasimlere dair gerçek hayatta var olan düşünceler, Çince imlere yansımıştır. Dolayısı ile incelediğimiz imler, bünyesinde o dönemdeki düşünceyi yansıtmakta ve imlerin geçmişten bugüne kadar olan gelişimine baktığımızda ise o dönemde ki ölüm ve cenaze merasimleri hakkında bilgi vermektedir.

Kaynakça

- Azertürk, S. İ. (2014). Çivi Yazısı ve Çin'in Fal Yazıtları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37(2), 70 - 72.
- Jean, G. (2012). *Yazı İnsanlığın Belleği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lin, C. T. (1998). *Zi Li Qiankun*. Beijing: Zhongguo Dangan Chubanshe.
- Liu, Z. J. (1995). *Hanzi yu Gudai Rensheng Fengsu*. Shanghai: Huadong Shifan Daxue Chubanshe.
- Wang, J. H. & Yi, X.J. (2004). *Zhongguo Wenhua Zhishi Qinghua*. Wuhan: Hubei Renmin Chubanshe.
- Xu, Z. S. (1997). *Hanyü Da Zidian*. Wuhan: Hubei Ci Shu Chubanshe.
- Xu, S. (2002). *Shuowen Jiezi*. Beijing: Zhonghua Shuju.
- Xi Ci Xia, (ty.). *Zhou Yi*. <http://ctext.org/book-of-changes/xi-ci-xia/zhs> adresinden erişilmiştir.
- Jie Zang Xia, (ty.). *Mo Zi*. <http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zhs> adresinden erişilmiştir.

Notlar

ⁱ Jinwen (金文), Çin bronz yazıtları, Fal Yazıtlarının zaman içerisinde gelişmesiyle oluşmuş yazı formlarından biridir.

ⁱⁱ Eski dönemde Çin'in kuzey bölgesindeki bazı etnik gruplar bir uçurum kenarı ya da oydukları mağarada yaşarlardı. O dönemdeki insanlar, ölümden sonra yaşayacağı yerin ölmeden önceki yaşam tarzı ve yaşam alışkanlığına göre olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Dolayısıyla, öldükten sonra tabut bir uçurum ya da kayalığın kenarına asılmaktadır. Tabutun bu şekilde kayalıklara asılmasının nedeni, ölümlerin hayatta iken yaşam şeklinin öldükten sonraya da yansımalarıdır.

ⁱⁱⁱ Shuowen Jiezi (说文解字): Çince imleri yapı, köken açısından sistemli bir şekilde inceleyen, açıklayan ve tasnif eden Çin'in ilk imler sözlüğüdür. Sözlük Han Hanedanlığı döneminde yaşayan Xǔ Shèn (许慎) adında bir filozof tarafından yazılmıştır. Shuowen Han Hanedanlığı dönemi 2. yy. dan kalma bir sözlüktür. İmleri geçmişe dönük analiz ederken aynı zamanda imlerin gelişimi ile arkasında yatan mantık hakkında da bilgi verir.

^{iv} Değişimler Kitabı (Zhōu Yì, 周易): Aynı zamanda Yì Jīng olarak adlandırılan Değişimler Kitabı, Çin klasik metinlerinin en eskisi kabul edilen bilgeliğin kitabıdır. Değişimler Klasığı olarak adlandırılır.

^v Ru Ekolü (Rú jiā, 儒家), Türkçeye Konfüçyanizm olarak çevrilmiştir. Ru ekolünün kurucusu Konfüçyüs'tür. Ru ekolü başlangıçta bilgin Konfüçyüs'ün öğretilerinden yola çıkarak gelişmiştir. İdeal insan, erdemli insan (jūn zǐ, 君子), ahlaklı olmak (dào dé, 道德), kurallara uymak (lǐ, 礼), örnek evlat olmak (xiào, 孝) Ru ekolünün temel ilkelerindedir.

^{vi} Çin mitolojisinde sekiz ölümsüz efsane olarak bilinen (bā xiān, 八仙), Çin mitolojisinde yer alan bir grup efsanevi varlıklardır.